

ARİŞ

Sayı/Issue: 25

Aralık/December 2024

<https://aris.gov.tr>

Başvuru/Submitted: 21.06.2024

Kabul/ Accepted: 31.10.2024

DOI: 10.32704/akmbaris.2024.196

Araştırma Makalesi/Research Article

Yeniçeri Kıyafeti Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Janissary Clothes

Nurcan Boşdurmaz* / Oğulcan Avcı**

Öz

Yeniçeriler, Osmanlı ordusunun önemli ve özel askerî birlikleridir. Bu seçkin birliğin kıyafetleri de kendilerine özgüdür. Osmanlı arşivleri, Osmanlı dönemine ait minyatürler, Avrupalı seyyahların ya da elçilerin anlatımları ve yaptıkları gravürler incelendiğinde bu kıyafetin son derece önemli olduğu ve statü göstergesi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kıyafetlerin özellikleri, Türk kültüründeki yeri ve tarihi süreçteki değişimi bu makalenin konusudur. Yeniçeri kıyafetleri birkaç parçadan oluşmaktadır. Bu kıyafetin en önemli parçası keçeden imâl edilen başlıktır. Bu başlıklara yeniçeri börtü/yeniçeri keçesi denmektedir. Başlıklar da birkaç parçadan oluşmaktadır. En önemli parçası alın kısmında bulunan silindirik metal bölümdür. Avrupalı görgü şahitlerinin aktardıklarına göre yeniçerilerin üst giysilerinin ve başlıklarının savaş ve barış zamanlarında farklı olduğu anlaşılmaktadır. Alt giyim olarak çakşır denilen, tozluklu ve paçalı olmak üzere çeşitleri bulunan bir giysi kullanılmaktadırlar. Çuhadan imâl edilen dolamalar ise yeniçerilerin üst giysisidir. Bu üst giysisinin cübbe veya kaftan olarak adlandırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda baranî adı verilen yağmurluklar da üst giysilerinden biridir. Baraniler de çuhadan imâl edilmiştir. Bunlara zemistanî adı da verilmektedir. Pabuçlar hakkında ise sınırlı bilgi edinilebilmektedir. Kuşkusuz II. Mahmud döneminde yeniçeri ocağının ortadan kaldırılması bunlara ait olan kıyafetlerinde hızlı şekilde yok olmasına neden olmuş ancak Avrupa'da yer alan müzelerde sınırlı sayıda örnek günümüze ulaşmıştır. Bu giyim öğeleri, II. Mahmud'un yeniçeri teşkilâtını kapattığı 1826 yılına kadar yeniçeriler tarafından kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yeniçeri, Kostüm, Askeri Kıyafet, Osmanlı Ordusu, Börtü.*

* Dr. Öğretim Üyesi-İstanbul Bilgi Üniversitesi, Rektörlük Genel Eğitim Bölümü

** Dr. Öğretim Üyesi-Giresun Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

e-posta: nurcan.bosdurmaz@bilgi.edu.tr / ogulcan.avci@giresun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-1809-0070 / 0000-0001-5025-2845

Atf: Boşdurmaz, Nurcan – Avcı, Oğulcan (2024). “Yeniçeri Kıyafeti Üzerine Bir Değerlendirme”

Arış, Aralık, Sayı: 25, s.33-55.

Abstract

The Janissaries are important and special military units of the Ottoman army. The clothes of this elite unit are also unique to them. When the Ottoman archives, miniatures from the Ottoman period, the narrations of European travelers or ambassadors and their engravings are examined, it is understood that this clothing was extremely important and was used as a status symbol. The characteristics of these clothes, their place in Turkish culture and their changes throughout history are the subject of this article. Janissary clothing consists of several pieces. The most important part of this clothing is the headgear made of felt. These headgear are called janissary b rk /janissary felt. The headgear also consists of several pieces. The most important part is the cylindrical metal section on the forehead. According to what European eyewitnesses have reported, it is understood that the upper clothes and headgear of the Janissaries were different in times of war and peace. They use a type of clothing called çakşır as lower garment, which has varieties such as gaiters and trousers. Dolamas made of broadcloth are the upper garments of the Janissaries. It is understood that this upper garment was called a robe or caftan. At the same time, raincoats called barani were one of their upper garments. Baranis were also made of broadcloth. They were also called zemistani. Limited information is available about shoes. Undoubtedly, the abolition of the Janissary Corps during the reign of Mahmud II caused the rapid disappearance of their clothing, but a limited number of examples have survived in museums in Europe. These clothing items were used by the Janissaries until 1826, when Mahmud II closed the Janissary organization.

Keywords: *Janissaries, Costume, Ottoman Clothes, Ottoman Army, B rk, Ottoman Uniform.*

Giriş

Osmanlı ordusunun  zel birliği olan yeniçeriler, tarihi s re te imparatorluğun seçkin askeri g u lerinden biri haline gelmiştir. Çok uzun bir süre boyunca Osmanlı tarihinde önemli rol oynayan bu birliğin ortaya çıkışı ve erken dönemdeki işleyişi hakkında Osmanlı tarih yazıcılarının anlatıları dışında herhangi bir belge bulunmamaktadır.

Osmanlı kroniklerinde geçen ifadelerde özellikle yeniçeri kıyafetlerinin en önemli parçası olan b rklerine vurgu yapılmaktaysa da diğer giyim kuşam ögeleri hakkında bir bilgi verilmemektedir. Fakat T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'ndeki yeniçeriler ile ilgili içerik barındıran belgeler ile yeniçeri tasvirlerinin bulunduğu minyatür, çizim ve gravürler incelendiğinde söz konusu askeri birliğe mensup olan kişilere has kıyafetlerin olduğu ve bunların statü göstergesi olarak kullanıldığı açıkça görülmektedir. Arşiv kayıtları göz önüne alındığında bu kıyafetlerin toplum nezdinde de çekinilecek bir statünün göstergesi olduğu anlaşılmaktadır.¹ Dolayısıyla hem Osmanlı ordusu hem de toplumu için yeniçerilerin giyim kuşamı bir simge haline dönüşerek Türk kültür tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

Tarihi süreç boyunca ordu-millet geleneğine sahip olan Türklerde kıyafetler de bu anlayışa göre tasarlanmıştır. Zaman içerisinde detaylarda oluşan farklılıkların dışında kıyafetlerin ana hatları değişmemiştir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün bir parçası olan yeniçerilerin kıyafetlerinde aynı işlevsellik söz konusudur. Bu makalenin konusu, yeniçeri kıyafetinin özelliklerini, Türk kültürü içerisindeki yerini ve bu kıyafetinin tarihi süreç içerisinde geçirdiği değişimleri incelemektir.

¹ Yeniçeri kıyafeti kullanarak halk arasında ayrıcalık talep edenlerin, halka zulmedenlerin ve halk arasında fitne çıkarana-
rın cezalandırılarak tekrar bu üniformayla gezmekten menedilmeleri hakkında kayıtlar bulunmaktadır. Dolayısıyla yeniçeri
kıyafetine halk tarafından da değer atfedildiği anlaşılmaktadır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi'nde

Yeniçeri Börkü / Yeniçeri Keçesi

Günümüze kadar birçok araştırmada yeniçerilerin başlıkları² çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Çoğunlukla Osmanlı arşiv belgelerine dayanılarak yapılan bu çalışmalar arasında kuşkusuz en önemlisi İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın iki cilt olarak yazdığı *Kapıkulu Ocakları* isimli çalışmadır. Bu çalışma yazıldığı 1943 tarihinden bu yana sıklıkla birçok araştırmacı tarafından kullanılmıştır. Uzunçarşılı, kitabını yazarken kaynak olarak, şahsi kütüphanesinde iki nüsha bulunan *Kavânin-i Yeniçeriyân*'dan faydalanmıştır. 17. yüzyılın hemen başlarında yazılan bu kaynak erken dönemlerdeki yeniçeri kıyafetlerinin özellikleri hakkında çok fazla bilgi vermemektedir. Yeniçerilerin yüzlerce yıl boyunca alâmet-i farikası olan bu başlığın nasıl biçimlendiği sorusunun cevabını vermek son derece zordur. Bu başlık üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla “başlık” karşılığı olarak kullanılan “börk” kelimesinden hareketle birtakım çıkarımlar ya da ipuçları elde edilmeye çalışılmıştır.

Konuyla ilgili olarak *Divan-ı Lügati't-Türk*'te Kaşgarlı Mahmud'un belirttiği iki başlık türünü burada zikretmek gerekmektedir: “sukarlaç börk” ve “kıdhlılg börk”; Kaşgarlı ilki için uzun külah, börk; ikincisi için ise kıyılı börk, kenarlı külah ve kendisine kıyılık dikilmiş börk tanımlamasını yapmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1985, s. 493, 495). Burada börk kelimesinin etimolojik kökeninin hâlâ tartışmalı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Börkler hakkında geniş bir çalışma yapan Kökrek³, börk⁴ kelimesinin cumhuriyet döneminde birincil ya da ikincil anlamları olarak “yeniçeri başlığı” tanımlamasının yapıldığını belirtirken; kalensüve, külah, keçe (nemed), üsküf barata, bertıla, takke, tâçarakçin, arakiye, terlik, fes, beregi gibi kelimelerin aynı anlamda kullanıldığını yazmaktadır (Kökrek, 2019, s.16).

Osmanlı dönemine ait tarihi kaynaklara bakıldığında erken dönemde yeniçerilerin giydikleri başlığa “elif börk” adı verildiği görülmektedir (Âşık Paşazâde, 2003, s. 299). Bu önemli bir fiziksel özelliğe işaret eden bir tanımlama gibi görünmektedir. Bilindiği üzere “elif” Arap alfabesinin birinci harfidir ve “l” şeklindedir. Böylesi bir tanımlama erken dönemlerde yeniçerilerin külah şeklinde bir başlık giydiklerine ve başlıkların erken dönemlerde uç kısmının henüz arkaya doğru kırılmadıklarını düşündürmektedir. Öte yandan başlığın renginin beyaz olması da tartışma konusudur.

benzer içerikte onlarca belge bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; BOA. DVNSMHHM.d. 2/68, 7 Rebiü'l-Evvel 963/20 Ocak 1556; BOA. DVNSMHHM.d. 29/62, 25 Ramazan 984/16 Aralık 1576; BOA. DVNSMHHM.d. 43/41, 18 Rebiü'l-Evvel 988/3 Mayıs 1580; BOA. DVNSMHHM.d. 122/406, 29 Şaban 1126/9 Eylül 1714.

² Yeniçeri keçesi ve yeniçeri börkü olarak adlandırılan bu başlıklara metin boyunca yeniçeri börkü denilmiştir.

³ Börk kelimesinin köken ve anlamı hakkındaki tartışma için bk. Mehmet Kökrek (2019). *Börk Bir Başlığın Tarihi Serüveni ve Edirne'deki Börklü Mezar Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

⁴ Bu başlıkların benzeri olarak düşünülecek İslâm öncesi döneme ait iki arkeolojik bulgu bulunmaktadır. Bunlardan ilki Meyhan Uul Kurganı'ndaki bulunan erkek heykellerinin bir kısmında bulunan başlıklar yeniçeri börkü gibi enseden aşağı doğru sarkmaktadır (Karcaubay, 2013, s. 64). İkincisi ise M. 374'te ölen Bilge Kağanı ve beylerini veya Tekeş Altun Tamgan Tarkan ile oğullarını Hu-Türk dediğimiz görünüşte tasvir eden taş kabartma da bulunan başlıklardır (Ögel, 1978, s. 221).

Bilindiği üzere bu başlıklar beyaz-kırmızı çuha⁵ veya keçeden imâl edilmekteydiler. Dönem kroniklerinde, beyaz renkli ak börkün kullanılması, II. Bayezid dönemi (1481-1512) kroniklerinden Selâtin-nâme'de ve diğer birkaç kronikte de geçmektedir (Kemal, 2001). Çoğunlukla, yeniçerilerin ak börk giymeleri Hacı Bektaş Veli ile ilişkilendirilmektedir. Selâtin-nâme'ye göre Hacı Bektaş, başında ak külâhı dilinde zikir ile derviş kılığında Osman Gazi'nin yanına gelmiş, ona iltifat edip maneviyat sahibi biri olduğunu söyleyerek Anadolu'da devlet kurması ve bu devletin daim olması için dua etmiştir. Böylelikle Osman Gazi Hacı Bektaş'a intisap ederek Bektaşilere has bir kıyafet giymiştir. Osman Gazi'ye nispet için yeniçeriler de ak börk giymişlerdir. Âşık Paşazâde (2003, s. 299) ve Mehmed Neşri (2014, s. 37, 68, 85) ise ak börk giyme adetinin Orhan Gazi döneminde⁶ ortaya çıktığını kaydetmişlerdir.⁷ Bu kaynaklarda anlatılan "ak börk"ün ortaya çıkış nedeni başka bir araştırmanın konusu⁸ olmakla beraber "ak" rengin Osmanlı ordusunda henüz bir rütbeye sahip olmayan yeniçeriler tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür çünkü ilerleyen zamanlarda, rütbeler yükseldikçe, görevler farklılaştıkça başlığın biçiminin ve renginin değiştiği ve birtakım eklemelerin yapıldığı açıktır.

Yeniçeri börkü temelde arkaya doğru sarkan keçe (yatırtma), alın kısmını çevreleyen aplike bant ve bunun hemen önünde bulunan kaşıklık (yünlük/tüylük)⁹ olmak üzere 3 parçadan ibarettir (Pakalın, 1971, s. 243). Bu tanımlamaya uyan ve 17. yüzyıla tarihlenen

⁵ Çuha üretimi için bk. Özgür Kolçak, Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği: Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650), Basılmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 2005.

⁶ Basri Karadeniz (2006), tarihsel verilere göre Hacı Bektaş Veli'nin 1270'li yılların hemen başında öldüğünü ve zaman açısından da Orhan Gazi ile görüşmesinin mümkün olmadığını Osman Gazi ile buluşmasının ise az bir ihtimal olduğunu belirtir. Osmanlı kroniklerin verdiği bilgilere dayanarak ve karşılaştırarak "Osmanlı hanedanına kutsiyet kazandırma çabalarına farklı bir motif katmak ve bunu Osmanlılar adına propagandaya dönüştürüp psikolojik mücadele için kullanmak olmalıdır" tespitinde bulunmaktadır. Küçükyalçın (2018) ise ocağın kurucusu olan I. Murad'ın saltanatının hemen öncesinde Orhan Bey'in anne tarafından dedesi olan Şeyh Ede Bali'nin Hacı Bektaş ile, Vefai dervîşi olan Baba İlyas'ın müridi olduğunu ve Ede Bali'nin diğer müritler gibi Baba İlyas'ın yokluğunda Hacı Bektaş'a uyduğunu bu nedenle Ede Bali'nin Ahi Şeyhi olması vesilesi ile Osmanlıların merkezi Bektaşilik ve ahiliğe daha yakın olduğunu belirtir.

⁷ Kroniklerden öğrenildiği kadarıyla börkün omuzlara kadar sarkan yatırtma kısmının Hacı Bektaş Veli'nin "yen"i olduğuna inanılmaktadır. Ancak Hacı Bektaş Veli 1209/10 yılında doğup 63 yıl yaşadıktan sonra 1270/71 yılında ölmüştür. Dolayısıyla teşkilat kurulduğu dönemde Hacı Bektaş Veli yoktur. Osmanlı kronik yazarlarının dönemin Sünni-Alevi eğilimlerini göz önünde bulundurarak bu meseleyi ele aldıkları açıktır. Kırmızı başlıkların Şii Müslüman grupları tarafından giyildiği, öte yandan da geç 14. yüzyıla kadar Sünni olan Memlûklerin de kırmızı başlık kullandıkları bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'da Türk beylerinin çoğu kırmızı başlık takarken, Orhan'ın başlıkları beyaza çevirmesi basit olarak devşirilen (köle-acemi asker) askerlerin diğer özgür askerlerden ayrılması için tercih edilmiş olması da düşünülebilir (Nicolle, 1995, s. 7).

⁸ Emel Esin, "ak börk" meselesini tartışırken bu börkün Oğuz börkünün ihya edilmiş bir şekli olabileceğinin kuvvetle muhtemel olduğunu belirtir. Bk. Emel Esin, "Börk", TDV İslâm Ansiklopedisi, C 6, 1992, 327-328.

⁹ Mahmut Şevket Paşa'nın (1983, s. 19) genellikle beyaz çuha veya keçeden yapılan börkün ön tarafında kaşıklık bulunduğunu yazmasına karşın III. Murad zamanında 1575 yılında yapılan Halkulvat (Tunus Seferi) Seferi'ne katılan fakat adını eserinde paylaşmayan bir yeniçeri kâtibi tarafından 17. yüzyılın hemen başında kaleme alınan Kavanin-i Yeniçeriyân (2011, s. 57) adlı eserde başlıktan "yeniçerilerin her sefere çıktıklarında Hacı Bektaş Veli ve Mevlâna himmetiyle büyük fetih yaptıklarında keçelerini delip turna tüyü taktıklarından, ilerleyen dönemde içlerinden biri küçük bir yün takacak gümüşten bir şey yaparak keçesinin önüne süs diye takmıştır." biçiminde bahsedilmektedir. "Yün" kelimesi Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügâti't-Türk adlı eserinde bir okçuluk terimi olarak geçmektedir. Kuş tüyü anlamındadır (Uçar, 2015, s. 88). Börkün önüne aplike edilen maden objenin işlevine dair net bir yargıya ulaşmak mümkün görünmese de bunun tek bir işlevi olmadığını bulunan ortama göre farklı işlevler yüklendiğini söylemek mümkündür.

orijinal iki örnek Almanya'daki Karlsruhe Müzesi ve Hollanda Rijksmuseum'da bulunmaktadır.¹⁰ Son örnek ise 16. yüzyıl ortalarına tarihlenen Avusturya'da Viyana Kunsthistorisches Museum'da bulunan kırmızı renkli yeniçeri borküdür (Görsel 1).¹¹

Görsel 1: 1- 17. yüzyıla tarihlenen yeniçeri borkü, Avusturya Landesmuseum (Kaiser und Sultan to go (landesmuseum.de)), 2- 17. yüzyıl ortalarına tarihlenen yeniçeri borkü, Hollanda Rijksmuseum (320 Osmanlı eseri Karlsruhe Sarayı'nda - Haberler (hurriyet.com.tr)) 3- 16. yüzyıl ortalarına tarihlenen yeniçeri borkü, Kunsthistorisches Museum Vienna, N. Hofjagd- und Rüstkammer, C 135f (Kunsthistorisches Museum: Kopfbedeckung: Janitscharen-Mütze (khm.at)).

Börkün alın kısmının etrafının genellikle farklı malzemelerle belirginleştirildiği bilinmektedir. Örneğin bu kısım çepeçevre kâğıt üzerine nakışlı olursa “daltaç” adını almaktadır (Kavanin-i Yeniçeriyân, 2011, s. 57). Börkün ön kısmında bulunan kaşık konulan ya da tüy takılan yer, gümüş ya da başka bir madenden olabilmektedir (Pakalın, 1971, s. 243). Ancak bu kısma sahip başlıklara Uzunçarşılı “yünlüklü keçe” olarak tanımlamakta; kelimenin “tüylük” olmasının daha doğru olduğunu düşündüğünü fakat Kavânin-i Yeniçeriyân'da “yünlük” yazdığı için başlığı bu şekilde tanımladığını yazmaktadır (Uzunçarşılı, 1984, s. 264). 17. yüzyılda, Thevenot (2009, s. 63) yeniçeri borkünün ön kısmındaki hazneyi kaşıklık olarak tanımlayarak yaklaşık olarak 15 cm uzunluğunda olduğunu, yaldızlı gümüşten imâl edildiğini ve üzerinde yarı kıymetli taşların bulunduğunu kaydetmiştir. Mahmut Şevket Paşa (1983, s.19) yeniçeri göreneklerinde kaşık yoldaşlığına oldukça önem verildiğinden, yeniçerilerin borklerin önündeki bu bölmeye savaş döneminde kaşık koyduklarından bahseder. Alexander William ve Octavian Dalvimart (1814, s. 5) da yeniçerilerin başlıklarının önünde bulunan parçaya tüyden ziyade pilavlarını yedikleri tahta bir kaşık koyduklarından ve bu kaşıklara bir kılıç kadar önem verdiklerini yazarlar.

¹⁰ Karlsruhe Müzesi'nde bulunan örnek Kökrek tarafından “daltaçlı eğri ak bork” olarak adlandırılmaktadır (Kökrek, 2019, s. 112).

¹¹ Görselde yer alan kırmızı renkli bork “maiye mahsus kızıl dik bork” olarak tanımlanmaktadır (Kökrek, 2019, s. 112). Bu renkteki borkler sultanın silahdâr ve ibrikçi başısı tarafından kullanılmaktadır. Seyyid Lokman'ın Hünername adlı eserinden nakkaş Osman tarafından yapılan Sultan I. Mehmed'in Otağ-ı Hûmayûn'da ulufe dağıtmasını resmettiği minyatürde sultanın hemen yanında bulunan silahdârın başında aynı biçimde kırmızı renkli bork bulunmaktadır. Minyatür için bk. TSMK. H. 1523, vr. 127b.

Aynı bilgiden Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra Maslahatgüzarı olan Antonaki Ramadani'ye ait, içinde Osmanlı askeri kıyafetlerinin çizimlerinin bulunduğu arşivi bir katalog haline getiren J. H. Clark (1818, p. 8) da bahsetmektedir.

Başlığın bu kısmındaki metal kısmın hangi işlevde kullanıldığı konusunda fikir ayrılığı olduğu açıktır.¹² Bütün bu bilgiler dikkate alındığında bu kısmın, sair günlerde içine kaşık, resmî törenlerde ise rütbeye göre uygun bir kuş tüyü konulan günümüzdeki ordu şapkalarının ön kısımlarındaki sınıf ve statü belirten kokartlarla aynı işleve sahip oldukları söylenebilir.

Sonuç olarak yeniçerilerin kullandıkları börklerin biçimlerinin ve renklerinin rütbeye, göreve göre zaman içerisinde farklılaştığını söylemek mümkündür. Ancak Osmanlı ordusu içinde sade yeniçeri, bugünkü anlamıyla “er” olarak bulunan yeniçerilerin hepsi “ak” renkli tepe kısmı arkaya yatan keçeden imal beyaz renkli yeniçeri börkü giymişlerdir.

Saç ve Sakal Biçimi

Yeniçeriler başlarının tepesinde bıraktıkları küçük bir tutam hariç genellikle saçlarını kazıtmışlardır. Yeniçerilerin sakal bırakmamaları her ne kadar yasak olsa da yüksek rütbeliler bu kuralın dışında kalmıştır (Mahmut Şevket, 1983, s. 17). Başın tıraş edilmesi yeniçeriler tarafından uygulanan ilginç bir gelenek olmakla beraber neden yapıldığı sorusunun şimdilik kesin bir cevabı yoktur. Dolayısıyla bu konu tartışmaya açık bir alan olarak belirmektedir. Bu durumla ilgili Türk kültür tarihini konu alan çalışmalardan referansla birtakım çıkarımlar yapmak mümkündür.

Başın çevresini kazıyıp ortasında bir tutam saç bırakmak Orta Asya halklarından biri olan Proto-Moğol kavimleri arasında yaygın olup bu saç kesimi Mançurya'ya kadar uzanmaktadır. Ayrıca Kuzey Tatarlarının Müslüman Türkleri “taz-başlar” yani çıplak başlılar tabiriyle andıkları bilinmektedir (Mülayim, 2004, s. 70-73). Buna karşın önemli Türk toplulukları arasında olan Oğuzlar, Uygurlar ve Peçeneklerde uzun saç geleneği (Şahbaz, 2020, s. 1490-1507) bulunmaktaysa da Göktürklerde savaşa giden erkeklerin başlarının tepesinde bir tutam saç bıraktıkları bilinmektedir (Baştav, 1998, s. 207). Savaşta ölen erkeklerin bedenlerinin toplanması zor olduğundan en azından başlarının geri getirilebilmesi için böyle bir pratik uygulanmaktadır.¹³

Ayrıca Göktürklerde düşmana korku salmak için böyle bir saç kesiminin kullanıldığı bilinmektedir. (Baştav, 1998, s. 207).

Bu saç stilinin yeniçeriler tarafından da kullanıldığı, Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) şehzadeleri için düzenlenen düğünün anlatıldığı Surnâme'de Levni'nin çizdiği çanak yağması isimli minyatürde görülmektedir. Minyatürde çanaklara doğru koşan yeniçerilerden

¹² Alexander ve Dalvimart (1814, p. 34) kaşıklığın bakırdan yapıldığından bahsetmekteyse de söz konusu objenin farklı madenlerden de yapıldığı bilinmektedir.

¹³ Savaş alanında ölen kişilerin tüm bedenlerinin kaldırılarak yurda döndürülmesi askeri töre açısından elzem görülse de mümkün değildir. Dolayısıyla tüm vücut yerinde savaş meydanında ölenlerin sadece başları yurda getirilmiştir. Bu noktada anılan saç stili pratik bir uygulama olarak belirmektedir. Ortada bırakılan saçlardan tutularak daha fazla taşınabilir. Aynı zamanda daha fazla baş taşınabilmesi için saçlar kesilmiş böylelikle saçın hacmi de daraltılmıştır (Baştav, 1998, s. 207). Söz konusu saç stili ve savaş alanında ölen kişiler arasında bu şekilde bir bağ kurulması akla yakın gelmektedir.

biri tökezlerken betimlenmiş bu esnada da başındaki börk kafasından yere düşmüştür. Yeniçerinin başının neredeyse tamamı kazıtılmış ve tepede bir tutam saç bırakılmış olarak görülmektedir (Görsel 2).

Görsel 2: Surnâme’de yer alan ve çanak yağmasını gösteren minyatür. Vehbi, Surname-i Hümayun, TSMK, nr. 3593 (Atıl, 1999, s. 226.)

Gömlek, Dolama, Kuşak ve Barânî (Zemistanî)

Osmanlı döneminde yeniçerilerin kaftanlarının¹⁴ eteklerini bellerindeki kuşağa sıkıştırdıkları pek çok minyatürlü yazma eserde görülmektedir.¹⁵ Kuşağa etek sıkıştırılması hareketi kolaylaştırdığı için yapılmaktadır. Özellikle savaşların betimlendiği minyatürlerde yeniçerilerin dolamalarının bu şekilde olduğu görülmektedir.¹⁶ Ancak 17. yüzyılda dolamanın boyunun kısaldığı ve gelenek dışına çıkılarak kısa sipahi dolaması giyilmeye başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1984, s. 268).

Bu kıyafetin tamamlayıcı parçalarından biri de yağmurluklardır. 17. yüzyılın başında yeniçerilerin mavi veya lacivert çuhadan bol yenli, içi astarlı barânî adı verilen yağmurlukları giydikleri bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1984, s. 268-269). Bunlara zemistanî de denmektedir (Pakalın, 1971, s. 159).

Günümüzde bir askerin seferberlik sırasında taşıdığı malzemeler ve giydiği kıyafetler nasıl belirli bir standarttaysa o dönemlerde de seferber bir yeniçeri için de aynı durum geçerliydi. Buna göre 17. yüzyılda sefere giden bir yeniçerinin giyimi şu şekildeydi: Mavi çuhadan bir yağmurluk, bunun altına ön tarafı yine kadar düğmeli kollu bir dolama, bellerindeki kuşağa sokulmuş bir pala, omuzlarından geçen bir bağa asılı torbalarda yiyecek ve giyecek; bir ellerinde fitilli tüfek, diğerinde kollarına sardıkları fitil ve başlarında beyaz keçeleri (Uzunçarşılı, 1984, s. 271).

¹⁴ Sözü edilen bu yeniçeri üst giysisini İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Abdülkadir Özcan ve Murat Çelik cübbe olarak tanımlarken Mahmut Şevket Paşa kaftan olarak tanımlamaktadır. Bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1988). Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları. C. 1, Ankara: TTK Basımevi, s. 51; Abdülkadir Özcan (1993). Çorbacı. TDVİA. C. 8, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, s. 370; Murat Çelik (2021). Osmanlı İlimiye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, s. 77; Mahmut Şevket (1983). Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti (haz. Nurettin Türsan ve Semiha Türsan). Ankara: K.K.K. Ankara Basımevi, s. 20. Bu noktada çalışmada Osmanlı döneminde yaşayan ve bir asker olan Mahmut Şevket Paşa'nın tanımlamasını kullanmak daha uygun görülmüştür.

¹⁵ Göktürklerden beri kullanılan, dolama adı verilen üst giysisi çoğunlukla kaftan olarak anılmaktadır. Bu giysinin biçimsel özelliklerine bakıldığında günümüzde giysiler için önemli olduğu bilinen kalıp bilgisinin erken dönemde geliştiği ve bedene uyabilmesi için gerekli olan yaka-kol oyuntularının bu kalıp bilgisi içerisinde yapıldığı anlaşılmaktadır (Guliyeva, 2020, s. 246). Oğuz Türklerinin de bele bir kemerle oturtulan ve desenlerle süslenmiş kaftan giydikleri bilinmektedir (Guliyeva, 2020, s. 246). Bu kaynaklardaki kıyafetlerin ekserisi astarsız, çeşitli renklerde ve farklı biçimlerde tasarlanmış önleri açık kıyafetlerdir. Yakasız ve arkası düz olan kaftanlar en sade model olarak dikkat çekmektedir. Düğmeli ve düğmesiz olabilen kaftanlar gövde, yen ve etek olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Ayrıca bunların önden, arkadan ve yandan etek ucundan başlayıp bel bölgesinde sonlanan yırtmaçlı modelleri olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklu dönemine gelindiğinde kaftanın (dolama) çeşitli takılarla süslendiği görülmektedir. Bu dönemin üst giyiminde diz kapaklarına ya da topuklara kadar incek şekilde tasarlanmış kaftanların günlük yaşantıda önemli bir yer kapladığı arkeolojik verilerden ve dönem kaynaklarından anlaşılmaktadır. Anadolu Selçukluları dönemi çinileri hakkında detaylı bilgi için bk. Rüçhan Arık (2000). Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Rüçhan Arık ve Oluş Arık (2007). Anadolu Toprağının Hazinesi Çini: Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri. İstanbul: Kale Grubu.

¹⁶ Şehzade Selim'in Belgrad'a giderken maiyeti ile birlikte tasvir edildiği minyatür (Ahmed Feridun, Nüzhet-i Esrârü'l-Ahbâr der-Sefer-i Sigetvar, 1569, TSM, H. 1339, y. 16b); Haçova Savaşı'nın betimlendiği minyatür (Nâdirî Dîvân, 1605 civ., TSM, H. 889, y. 61b); 1513 Yenişehir Muharebesi'nin betimlendiği minyatür, (Selimnâme, TSM, H. 1597-9, 83b); Rodos Kuşatma'sının betimlendiği minyatür (Süleymannâme, H. 1517, 149a).

Çakşır ve Pabuç

Yeniçeri kıyafetlerinin üçüncü parçası çakşırdır. Çakşır, iç donu üzerine giyilen pantolona verilen isimdir. Bazı çakşırlar diz kapağından aşağısını örten kısmı birden daralmakta ve baldırı ayak bileğine kadar bir tozluk gibi sarmaktadır. Buna tozluklu çakşır adı verilmektedir. Başka bir çakşır türü de diz çakşırıdır. Bu tip çakşır diz kapağı altında sonlanmakta, ayak bileğine kadar olan kısma da bir tozluk geçirilmektedir. Yeniçeriler genellikle diz çakşırını kullanmaktadır. Çakşırlar çuhadan mamul olup renkleri deve tüyü ya da mavi olabilmektedir.¹⁷

Pabuç¹⁸ ise Osmanlı döneminde sahtiyandan yapılan, parmak aralarının bitiminin görüldüğü üstü açık bir ayakkabıdır. 16. yüzyılın başlarına ait belediye kayıtlarında sıralanan ayakkabı çeşitleri arasında yeniçeri pabucu da bulunmaktadır. Osmanlı döneminde halk, hükümdarlar dahil yüzlerce yıl boyunca mest¹⁹-pabuç, mest-terlik, pabuç-terlik, çizme-pabuç olarak içlik ve dışlık iki ayakkabıyı üst üste giymiştir (Görünür, 2014, s. 18-22).

Yeniçeri ocağı içinde farklı renklerde çizmelerin kullanıldığı, yüksek rütbelilerin, yay ve cemaat komutanlarının sarı, ağa bölüklerini yönetenlerin kırmızı, diğer küçük rütbelilerin siyah çizme giydikleri bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1984, s. 271).

Karşılaştırma ve Değerlendirme

Konar-göçer bir topluluk olan Göktürkler, keçe, yün, deri, kürk, Çin ipeğinden imal edilmiş ve börk, hırka, mintan, kaftan, çakşır, etük ya da çarık adı verilen giysiler kullanmışlardır (Esin, 1978, s. 107). Göktürk döneminde askerlerin, etek ucu yere kadar uzanan ve kolları dar kaftanlar giyindikleri bilinmektedir (Altınkılıç, 2020, s. 1103). Kaftan rütbeyi ifade eden çeşitli maden aplikelerle süslenmiş, silahların ve yiyeceklerin asılabildiği kalın deri bir kemerle bele oturtulmuştur (Ögel, 1978, s. 237). Moğolistan'ın Bulgan Eyaleti'nde 2011 yılında yapılan kazılarda keşfedilen ve 7. yüzyıla tarihlendirilen Meyhan Uul Kurganı'ndaki nişlerde duvar boyunca sıralanmış topraktan yapılmış kadın ve erkek figürlerinin yoğun töreninin²⁰ bir canlandırması olduğunu belirtmektedir (Karcaubay, 2013, s. 64).

¹⁷ Çakşır askeri bir kıyafet parçası olarak yeniçerilerle özdeşleşmiştir. Öyle ki Reşat Ekrem Koçu (1969, s. 78), çakşır ile ilgili ilginç bir olay anlatmaktadır: "17. yüzyılın ilk yarısında yeniçeriler tarafından feci şekilde öldürülen Genç Osman'ın kan davasını güderek Doğu Anadolu'da isyan eden Abaza Mehmed Paşa ele geçirdiği yeniçerileri feci şekilde işkencelerle öldürtmeye başlamış. O taraflarda bulunan yeniçeriler de kıyafetlerini tebdil ederek İstanbul'a kaçar olmuşlar. Yolları tutmuş olan Abazalar yolcuları çevirirler, şalvarlarını sıyırarak bacaklarına bakarlardı; yeniçeriler diz çakşırını giydikleri için diz kapaklarından aşağısı üstüne nispetle güneş yanığı olurdu. Yeniçeri olmadığı halde diz çakşırını giymek itiyadında olan pek çok Anadolu köylüsü o yıllarda yeniçeridir diye Abazalar elinde öldürülmüşlerdir."

¹⁸ Kütükoğlu tarafından yayına hazırlanan 1640 tarihli narh defterinde yeniçeri pabucu hakkında "ulu ayak, orta ayak, kiçi ayak" gibi ayak ölçülerinin dışında herhangi bir malzeme ya da şekil bilgisi bulunmamaktadır. Aynı defterde mestler için "dört parmak boğazlı mest" biçiminde bir tanımlama yapılmaktadır (Kütükoğlu, 1999, s. 188-189).

¹⁹ Mest, yekpare ve yarıksız ayakkabıya verilen addır. Abdest alınırken üzerine mesh verildiği için tahrife uğrayarak meydana gelmiştir. Asıl Türkçesi "edik"tir. Mestin bir parça uzun konçlusuna çizme denilir, bu da pabuçla giyilmektedir (Pakalın, 1971, s. 490).

²⁰ Yoğ törenleri Türk kültüründe defin sonrası yapılan dini bir törendir (Kaşgarlı Mahmud; Mandaloğlu, 2012, s. 213; Çoruhlu, 2004, s. 252).

Duvar kenarında dizili olan erkeklerin bir kısmının başlığı yeniçeri borkü gibi ense-den aşağı doğru sarkmaktadır. Ayrıca Göktürklerle ait bazı taş kabartmalarda da bu başlık tipine rastlanmaktadır (Ögel, 1978, s. 211; Çerezci, 2012, s. 24). Sözü edilen iki arkeolojik veri, yeniçeriler tarafından da bir benzerinin kullanıldığı bu başlığın Orta Asya’da yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

Selçuklu dönemine ait, giyim kuşam hakkında önemli bir kaynak niteliğinde olan Varka ve Gülşah Mesnevisi’nin minyatürlü nüshalarına ve Kubadabad Sarayı çinilerine bakıldığında bu dönemde kullanılan kıyafetlerin ana hatlarıyla daha önceki Türk toplumlarının kıyafetlerine benzedikleri açıkça anlaşılmaktadır. Minyatürlerle çinilerdeki figürlerden yeniçerilerde görülen dolamanın eteklerini bele toplayarak giyme geleneğinin Selçuklular döneminden itibaren var olduğu da anlaşılmaktadır (Görünür, 2010). Dolayısıyla Türk toplumunun tarihi süreç içerisinde dahil olduğu inanç dairesi ve coğrafi şartların getirdiği birtakım zorunluklar nedeniyle görülen farklılıkları dışında kıyafet kültürünün, İç ve Orta Asya’dan Anadolu’ya getirildiğini ileri sürmek yanlış olmaz.²¹ Osmanlı ordusunun seçkin kuvveti olan yeniçerilerin kıyafetleri büyük oranda Orta Asya giyim kültürünü oluşturan öğelerin devamı niteliğinde olsa da İslam ve Anadolu geleneklerinin etkisi de göz ardı edilmemelidir (Görünür, 2010).

Görsel 3: 1416 yılına tarihlenen İskendernâme nüshasında bulunan “Sultan I. Bayezid’in tahta çıkışını ve culûs töreni”ni gösteren iki minyatür. (Bağcı ve diğerleri, 2019, s. 32.)

²¹ Öyle ki Melikşah’ın orduyu teftiş ettiği sırada Türk savaşçı kılığında 7000 Ermeni’yi ordu saflarından çıkarmıştır (Göksu, 2018, s. 43). Bu durum Türklerin askeri kıyafete verdikleri önemi göstermesinin yanı sıra kendilerine has bir kıyafet kültürü olduğunu ve bu konuda oldukça muhafazakâr davrandıklarını da açıkça ortaya koymaktadır.

Görsel 4: Külliyyat-ı Kâtibi’de “Sultanın Eğlencesi” isimli minyatür (And, 2002, s. 35.)

Rönesans Dönemi’nin resim teknikleri kullanılarak yapılmış, solak²² olabileceği düşünülen yeniçeri çizimi Venedikli ressam Gentile Bellini’ye aittir.²³ Bellini’nin model kullanarak yaptığı (Berk, 1953, ss. 143-160) eserleri minyatürlere göre gerçeğe daha yakın çizimlerdir. British Museum koleksiyonunda yer alan ve 1479-1481 yılları arasında yapılmış yeniçeri resmi (Passavant, 1836, s. 104-105; Waagen, 1854, s. 227; Capellen, 1985, s. 168; Cleave, 2007, s. 50), kıyafetin özelliklerini göstermesi açısından önemlidir (British Museum, Pp, 1.19). Resimde yeniçerinin giydiği keçenin yatırtma kısmı yoktur ancak konik başlığın sivri olan tepe kısmı arkaya doğru bükülmüştür. Buna benzeyen başlıklara Ahmedî’nin minyatürlü İskendernâme nüshalarından birinde de rastlanmaktadır (Görsel 3).²⁴

²² 1438 yılında II. Murad’ın Macaristan Seferi sırasında Osmanlı’ya esir düşerek 20 yıl boyunca Anadolu topraklarında kalan Macaristanlı György yaylarını solda taşıyan yeniçerilere solak dendiğini yazmaktadır (György, 2009 s. 59). Solaklar, yeniçeri Ocağı’daki 60,61,62 ve 63 numaralı ortalarından oluşan Kanuni Sultan Süleyman döneminde sayıları her bir orta için 80 iken sonrasında 100’e ulaşmış birliklerdir ayrıca cesur, uzun boylu, tecrübeli ve sözü dinlenir, hitabet kabiliyeti olan yeniçeriler arasından arasından seçilirlerdi (Uzunçarşılı, 1988, s. 218). Savaş meydanında dört Solakbaşı ile dört Kethüda ve dört Odabaşı hükümdarın atının yularına ve eteğine sıkıca yapışarak 400 kemankeş solak padişahı her taraftan çevirirler; bu halkın dışını da yeniçeriler kuşatırlardı. Solakların başlarında üsküf olup kaftanları beyaz, etekleri bellerine sokulmuş ellerinde yay ve bellerinde okluk (tirkeş) vardı, zırh gömlekiydiler (Uzunçarşılı, 1988, s. 219-222). Eyyübi Kanun-nâmesi’nde solakların çorbacı gibi süpürge giydikleri, alay olduklarında beyaz gömlek, dört yenli kaftan giydikleri yazılıdır. İki yene ellerini geçirip iki yeni de bellerine sokarlardı ve ayrıca ellerinde yay bellerinde kubur ile mükellef oklar götürdükleri yazılıdır (Pul, 2020, s. 1012). Nicolas de Nicolay da güçlü ve yetenekli, en iyi ok atanlar arasından seçildiklerini, bellerinde pala bulunduğunu, her an ok atmaya hazır bir şekilde altın yaldızlı bir yayı da ellerinde hazır bulundurduklarını ve padişahın güvenliğini sağladıklarını belirtir (Nicolay, 2014, s. 204). Osmanlı’nın klasik dönemine ait olan bu anlatılar erken dönem ile ilgili olarak çok az ipucu vermektedir. Minyatürlere bakıldığında da solakların 15. yüzyıldan sonra farklı başlıklar kullandıkları görülmektedir.

²³ Bellini’nin 1479-1480 yıllarında İstanbul’da bulunduğu bilinmektedir (Eyice, 1973, s. 18).

²⁴ 1562-1583 yılları arasında tarihlenen Firdevsi’nin Şehnâme’sinin Osmanlı sultanına hazırlandığı düşünülmektedir. Ancak eserin sonundaki minyatürde resmedilen geçit töreninde ordunun başındaki komutanın ve yanındaki askerlerin kıyafetleriyle başlıklarının Osmanlı kıyafetlerini belli belirsiz anımsatan bir tarzda yapılması Şirazlı sanatçıların Osmanlı yeniçeri kıyafetleri hakkında çok kesin bilgilere sahip olmadıklarını düşündürmektedir (Uluç, 2006, s. 504). Fakat Ahmedî’nin İskendernâme’sinde bu durum farklıdır. Sultan I Bayezid’in culûs törenininin resmedildiği minyatürde ucu kıvrık başlıkların Bellini’nin

İlerleyen dönemde solakların başlıklarının değiştiği minyatürlerde görülmektedir. Örneğin Nadirî Divanı'nda (TSMK. H. 889) "Cuma namazına giderken halkın III. Murad'a dilekçelerini uzatması" adlı minyatürde (And, 2014, s. 184) sultanın sağ tarafından birer sıra halinde bulunan solakların başlıkları Bellini'nin çiziminden oldukça farklıdır.

1450-1480 yılları arasında yapıldığı kabul edilen Külliyyat-ı Kâtibi'de (Çağman, 1976, ss. 333-346) bulunan minyatür, başlığın farklı bir biçiminin 15. yüzyılın üçüncü çeyreğinde kullanıldığını göstermektedir. Minyatüre göre başlığın tepe kısmı arkaya doğru kıvrılmakta ve ensede sonlanmaktadır (Görsel 4).

Görsel 5: Bellini sonrasına tarihlenen ve gündelik hayat içerisinde yeniçerileri gösteren bir çizim. Kâğıt üzerine mürekkep 21,2 x 31,4 cm British Museum nr: 1895,0915.805 (drawing | British Museum)

Başlıkla ilgili Âşık Paşazâde Tarihi'nin 170. bölümü önemlidir. Osmanoğulları zamanında yaşayan dervişler, alimler, sâlih insanlardan bahsedilen ve soru cevap şeklinde ilerleyen konuşmanın sonunda konu, yeniçeriler tarafından kullanılan börkün Hacı Bektâş-i Velî'den kaynaklanıp kaynaklanmadığına gelmektedir. Kaynağa göre Hacı Bektâş-i Velî'nin el verdiği Bâciyân-ı Rum'dan olan Hatun Ana'nın (Bayram, 1981, ss. 457-472) müridi Abdal Musa Orhan Gazi döneminde gazaya katılmış, yeniçerilerin birinden savaşta kullanmak üzere bir börk (başlık) istemiştir.²⁵ Bunun üzerine bir yeniçeri başındaki külâhı

çizimiyle karşılaştırıldığında gerçeğe oldukça yakın olduğu söylenebilir. Dolayısıyla 15. yüzyılın ilk yarısında yeniçerilerin elif börk ya da sukarlaç börk olarak tanımlanan, uç kısmı hafifçe kıvrılmış külâh biçiminde bir başlık kullandığı ve tarihi süreç içerisinde başlığın biçim değiştirerek omuzları örten yatırtma kısmının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

²⁵ Âşık Paşazâde, eserinde Abdal Musa'nın bir yeniçeriden başlık istediğini yazmışsa da olayın yaşandığı tarihte Yeniçeri

Abdal Musa'ya vermiştir. Savaştan sonra memleketine bu başlıkla dönen Abdal Musa'ya başındakinin ne olduğu sorulur. O da buna elif börk dendiğini söyler. Bu diyalogu aktaran kişi yemin ederek yeniçerilerin başındaki tacın aslının bu olduğunu (elif börk) ve Hacı Bektâş-i Velî ile herhangi bir ilgisinin bulunmadığını beyan eder (Âşık Paşazâde, 2003, s. 299).

Âşık Paşazâde'de geçen bu tasvir dikkate alındığında elif börkün biçimsel olarak önceki dönemlerde Türkler tarafından kullanılan sukarlaç börk ile benzediği söylenebilir. Bellini'ye ait çizimde de buna benzer bir başlık görülmektedir. Aynı yıllarda yapıldığı bilinen ve British Museum koleksiyonunda bulunan Bellini sonrasına atfedilen bir başka çizimde yer alan figür de Bellini'nin çizimindekiyle benzer başlığa sahiptir (Görsel 5). Yalnız ikinci çizimdeki başlıklarda tepeye doğru sivrilmiş kısım arkaya yatırılmıştır. Bu çizimlerden başlığın yatırtma kısmının erken dönemde omuzları örtecek genişlikte olmadığı, ilerleyen süreçte genişletildiği ileri sürülebileceği gibi ikinci çizimdeki yeniçerilerin başka görevlerde olması da muhtemeldir. Görselde sağ tarafta bulunan ve sol kolu üzerinde bir avcı kuş bulunan yeniçeri tasviri bu kişinin doğancıbaşı, atmacacıbaşı ya da şahincıbaşı olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla "solak" görevindeki yeniçeri ile aynı başlığı kullanması beklenemez.

Görsel 6: Bellini'nin yeniçeri çizimi. Kâğıt üzerine mürekkep 21,5 x 17,5 cm British Museum nr: Pp, 1.19 (drawing | British Museum)

Ocağı henüz yoktur. Dolayısıyla Abdal Musa bu başlığı muhtemelen başka birliğe mensup bir askerden istemiş olmalıdır.

Bellini'nin çiziminde görülen figürün üstündeki yakalı dolamanın omuz kısmından arkaya doğru kol gibi sarkan yenler görülmektedir (Görsel 6). Bel kısmında bir kuşakla vücuda oturtulan dolama boyundan bele kadar inen düğme sırasına sahiptir. Kuşağın²⁶ sağ tarafında sadak, sol tarafında kılıç ve yay bulunmaktadır.

Figürün dolamanın içine giydiği gömleğinin kolları uzun ve dökümlüdür. Bağdaş kurmuş şekilde tasvir edilen figürün alt giyimine dair herhangi bir yorumda bulunmak dolamanın uzunluğundan dolayı bu tasvir özelinde mümkün değildir. Resmedilen yeniçerinin ayakkabısının taban kısmı görünmektedir. Buna göre ayakkabının ucu sivri ve altı kabarıktır.

16. yüzyılda yazıldığı bilinen Nicolas de Nicolay (1968, s. 77)'in *The Navigations into Turkie* adlı kitabındaki çizimde yeniçerinin kısa kollu önden düğmeli bir dolama giydiği görülmektedir (Görsel 7). Başındaki keçenin ön kısmındaki kaşıklıkta bulunan iki adet tüy oldukça abartılıdır. Dolamanın yan taraflarında yani kol kısmında uzun yenler görülmektedir. Bunlardan biri figürün sol kolunun altında kuşağa takılmış diğeri ise serbest bırakılmıştır. Yeniçerinin kuşağının bir bölümü sol taraftan aşağı doğru sarkıtılmıştır. Desenli olduğu görülen kuşağın uç kısmının püsküllü olduğu görülmektedir. Figürün elindeki sair günlerde şehirde kullandığı asa bulunmaktadır. Dolayısıyla Bellini'nin çizimiyle Nicolay'ın çizimi, başlık dışında birbiriyle örtüşmektedir. Nicolas de Nicolay'ın çizimlerinin Osmanlı giysi tarihi için önemli kaynaklardan biri olduğu düşünülürse buradaki yeniçerinin törenlerde giyilebilecek türde bir kıyafetle resmedildiğini ileri sürmek yanlış olmaz. 17. yüzyıl Osmanlı kıyafetlerinin çizimlerinin bulunduğu, Stanislaw Kostka Zamoyski'nin satın alarak Avrupa'ya götürdüğü ve günümüzde Biblioteka Ordynacji Zamojskiej'de bulunan kıyafet albümü (*Costumes tures.*, , [ca 1600-1699] | Polona), Flaman asıllı ressam Jean Baptiste Van Mour tarafından yapılan albümle (Van Mour, 1980), 17. yüzyılın başında İstanbul'dan Claes Ralamb tarafından satın alınan ve günümüzde İsveç Milli Kütüphanesi'nde bulunan kıyafet albümünde de aynı benzerlik söz konusudur (*Rålamb Book of Costumes.* | Library of Congress (loc.gov)).²⁷

²⁶ Fransız seyyah Thevenot (2009, s. 63) bu kuşakların altın ve gümüş işlemeli ipekten mamul olanlarının da bulunduğunu, sivillerde kuşağın her iki yanından birer mendille bir tütün kesesinin sallandığını, kuşağın iç kısmına da para ve lüzumlu şeyler konduğunu, genellikle kuşakta iki hançer taşındığını belirtmektedir. Aynı müellif, hançerlerin bazılarının çok kıymetli taşlarla süslü olduğunu belirttiği gibi bazılarının çok kıymetli olan balık dişi ile süslü olduğunu yazmaktadır. Bunun yanı sıra devletin resmi görevlileri önemli günlerin dışında altın ya da gümüş işlemeli kumaştan kıyafet giyemezler sair günlerde sade kumaşlardan dikilme elbise giyerlerdi. Bunun sebebi de 16. yüzyılda Ebusuud Efendi'nin fetvalarında yazdığına göre altın ve gümüş işlemeli kumaşlar ve ipeğin erkeklere dinen yasak olmasıydı (Düzdağ, 1972, s. 186).

²⁷ Telif hakkından dolayı söz konusu arşivlerden görsel paylaşımamaktadır. Dolayısıyla katalogların sadece online erişim adresleri verilmiştir.

L 5

fo. 140

Görsel 7: Nicolay'ın yeniçeri gravürü (Nicolay, 1968, s. 77.)

Görsel 8: 1- Mundy Albümü, yeniçeri. British Museum, Env. No: 1974-6-17-013.1610 (And, 2018, s. 192). 2- Mundy Albümü, solak. British Museum Env. No: 1974-6-17-013.11 (Use this image 1043590001 - | British Museum)

1618 tarihli Peter Mundy Albümü’nde bulunan solak ve yeniçeri tasvirleri incelendiğinde kullandıkları başlıkların oldukça farklı olduğu görülmektedir (Görsel 8).

Sultan III. Ahmed’in şehzadeleri için düzenlenen düğünün anlatıldığı Surnâme’de Levnî tarafından çizilen, çanak yağmasının tasvir edildiği minyatürde kendilerine sunulan tabaklara doğru koşan yeniçerilerin dolamalarının 18. yüzyılda farklı renklerde olduğu, yaka kısımlarından başlayan düğmelerin bele kadar devam ettiği ve önceki dönemlerde görülen yenlerin yerine dolamalara kol dikildiği görülmektedir. Bu örnekler göz önüne alındığında tarihi süreç içerisinde birkaç detay dışında yeniçeri kıyafetinde çok büyük bir değişimin olmadığı söylenebilir.

Yeniçeri kılığında dikkat çeken ayrıntılardan biri de saç tipidir. Başın tepesinde bir tutam saç bırakıp diğer taraflarının kazındığı tıraş biçiminin eski Türk kavimlerinden Gök-türklerde de askerî amaçlarla kullanıldığından daha önce bahsedilmişti. Dolayısıyla buradaki saç tipinin aynı milli kültüre sahip Osmanlılar arasında da bilinmesi ve kullanılması oldukça doğaldır. Ayrıca manevi kültür açısından da saç tıraşı oldukça önemlidir. Örneğin Anadolu’da Hacı Bektaş Velî’ye intisap edenlerin başlarının tıraş edildiği bilinmektedir (Şenzeybek, 2012, s. 139-174). Yeniçerilerin de Hacı Bektaş Velî’ye bağlı oldukları bilindiğinden söz konusu saç tipini kullanmaları bir intisap göstergesi²⁸ olarak düşünülebilir.

Birçok yabancı seyahatname yazarının tasvir ettiği yeniçeri kıyafeti çoğunlukla sarayın önemli günlerinde gerçekleşen yürüyüşlerde gördüklerinden oluşmaktadır. Az da olsa savaş esnasında onları gören ve kayda alan yazarlar da vardır. Bu noktada Guilliatière ve Gerlach’ın ifadelerine değinmek yerinde olacaktır. 1669 Kandiya Savaşı’na katılan Guilliatière yeniçerileri şu şekilde anlatmaktadır;

“Silahları çok parlak olup insanın gözlerinin kamaştırıyordu. Yeniçerilerin bakışlarındaki keskinlik, duruşlarındaki azamet onların savaşta başarısını önceden haber veriyordu. Onların dolamaları yepyeni olup biçimi pek iyi idi. Selanik kumaşından yapılmıştı. Bunu iki aydan fazla giymezler. Her yıl sultan onlara bir dolama verir. Bu onlara Şevval ayında teslim edilir. Büyük bayrama (Kurban Bayramı) kadar temiz ve düzgün olsunlar diye. Ancak yeniçeriler, kutsal günlerde (bayramlarda) giydikleri uzun külahlarını savaşta giymemişlerdi. Savaşırken bu uzun külahlar kullanışsız olacaktı. Şimdi yeniçeriler başlarına sadece renkli kumaştan veya yünden yapılmış bir başlık giymişlerdi. Bu takkenin kenarına mendilleri ile rulo yapmışlar, türban görünümünü vermişlerdi. Yeniçerilerin sakalı yoktur.” (Üçel-Aybet, 2010, s. 137-138).

16. yüzyılda Osmanlı sarayında bulunan Stephan Gerlach da yeniçeriler ile ilgili şu ifadelere yer vermektedir;

“Buradan hiç kimse yanında bir yeniçeri almaksızın dışarı çıkamıyor. Yeniçeriler bizdeki “trabanten” (mızraklı muhafız) denilen koruma askerleri görevini yerine getiriyorlar. Türk

²⁸ Ahilerin Osmanlı ordusunun temelini atmış oldukları ihtimalinden yola çıkan Giese (2000, s. 149-175), yeniçerilerle Bektaşilerin ilişkilendirilebileceği genel kabulünün aksine bu grubun Ahilerle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmektedir. Giese öne sürdüğü fikirde haklı bile olsa Ahî teşkilatına yeni katılanların saçlarının kazındığı bilinmektedir. Dolayısıyla yeniçeriler ile hangi teşkilat arasında bağ kurulursa kurulsun saç stiline bir intisap göstergesi olduğu fikri değişmemektedir.

hükümdarlarının en iyi savaşçıları ve tüfekçileri yeniçerilerdir. Ellerinde büyük değnekler taşıyorlar, başlarında beyaz keçeden yapılmış tuhaf biçimli külahlarının arkasındaki uzantı omuzlarına kadar iniyor; ön tarafında, alınları hizasında gümüş ya da altından yapılmış ve çeşitli değerli taşlarla bezenmiş, dar, uzun bir takı bulunuyor. Uşaklar kırmızı, yeşil ve sarı renklerde gömlekler giyiyorlar kafalarında da sarı renkte, tepesi yüksek ve üzerinde maden veya gümüşten yapılmış kılıf içinde kalın bir tüy demeti (sorguç) ile süslü bir başlık taşıyorlar.” (Gerlach, 2010, s. 57-58)

Bu ifadeler yeniçerilerin börklerinin bulunulan ortama göre farklılık arz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Önemli günlerde daha farklı ve şatafatlı bir börk taktıkları savaş zamanlarında ise başlıklarını değiştirdikleri bilinmesine karşın kıyafetin²⁹ diğer öğeleri hakkında böyle bir bilgi yoktur. Dolayısıyla en çok önem verilen ve ayırt edici parçanın başlık olduğu ileri sürülebilir. Başlık ile ilgili en önemli detay alın kısmında yer alan maden haznedir. Kavanin-i Yeniçeriyân adlı eserle, Pakalın ve Alexander ile Dalvimart'ın kechenin önünde bulunan hazneyle ilgili verdikleri bilgilerden yola çıkarak bu parçanın farklı madenlerden yapıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu hazneye özel günlerde tüy, savaş zamanlarında ise kaşık koyulduğu tarihi kayıtlardan anlaşılmaktadır. Yeniçeri göreneklerinde kaşık yoldaşlığına oldukça önem verildiği düşünüldüğünde savaşta bu haznede kaşık taşımak hem psikolojik hem de manevi olarak güçlü hissedilmesini sağlamış olabilir.

Yeniçerilerin silahları ise ancak savaşa giderken üzerlerinde olmuştur. Bu silahların yine ordu içerisindeki ya da saray içerisindeki görevlere göre değiştiği söylenebilir. Sair zamanlarda sadece ellerinde tokmağı gümüş kaplı bir asa taşımışlardır (Üçel-Aybet, 2010, s. 139-140).

Sonuç

Sonuç olarak yeniçeri neferinin kıyafeti başındaki börkü, iç gömleği, dolama, kuşak, çakşır ve yemeniden oluşan bir kıyafet şeklinde tanımlanabilir. Bu parçalar arasında başlık kahramanlıkları gösteren tüylerle süslü olabilmekte, kaşıklık da yeniçerinin maddi durumuna göre değerli taşlarla süslenmiş altın ya da bakırdan yapılmaktadır. Dolamaların renkleri ise zaman içerisinde farklılıklar göstermektedir. Yeniçerilerin kıyafetlerinin yüz yıllar boyunca temel parçalarının değişmediğini söylenebilir. Zaman zaman padişahların tercihleri doğrultusunda dolamaların ve çakşırın renklerinin değiştiği görülmekteyse de başlıkların temelde aynı kaldığı anlaşılmaktadır.

McLean'ın da ifade ettiği gibi devşirme olan bu askerler özellikle uzun boylulardan seçilmektedir. Boyunun ortalamanın üstünde olduğu düşünülen bir piyade askeri bahse konu olan kıyafetiyle savaş meydanının oldukça heybetli görünmüş olmalıdır.

²⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan askerî üniformalarla ilgili McLean (1933, s. 13-14) Londra'da kaleme aldığı Türk Askeri Kıyafetleri isimli eserinin önsözünde Türklerin askerî kıyafetlerinden “Muhteşem bir sarık, zengin ve iri katları ile başı sarmakta genelde kıymetli kumaştan ve enfes güzellikte olan bol ve sarkık bir kaftan vücut ve endamı kaplamakta güzel bir kuşak ile bel tarafı sarılmakta yatağan, hançer, piştovlar ve diğer silahlar kuşağın arasına sokulmakta ve gayet değerli Şam işi palanın kumaştan sarmakta olduğu görülmektedir.” ifadelerine yer vermiştir. Buradaki ifadelerden söz konusu üniformaların özenle ve bilinçli bir şekilde tasarlandığı sonucuna varılabilir. Dolayısıyla yeniçeri kıyafetleri de bu bağlamda düşünülmelidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir askerî birliğinin en belirgin özelliği olan bu kıyafet Yeniçeri Ocağı kapatıldıktan sonra tamamıyla ortadan kalkmıştır.

Âşık Paşazade Tarihi'nde erken dönemde yeniçeriler tarafından giyilen başlıktan "elif börk" olarak bahsedilmesi başlığın "elif" harfi gibi uzun olduğuna işaret etmektedir. Buna göre Bellini'nin çizimindeki Solak görevindeki yeniçerinin başına taktığı börk bu biçime çok yakın olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Kaşgarlı Mahmud'un sukarlaç börkü uzun külah ve kıdıklık börkü de kenarlı külah olarak tanımlaması en azından biçimsel açıdan yeniçerilerin kullandıkları börklerin kökenlerinin bu iki başlığa dayanabileceğini göstermektedir.

Yeniçerilerin dolama olarak adlandırılan üst giysisi hakkında kavram karmaşası olduğu görülmektedir. Bu giysinin cübbe ve/veya kaftan olarak tanımlandığı görülmüştür. Elbisenin türü hakkında ayrı görüşler olsa da "dolama" adının ortaya çıkışının giyim tarzından kaynaklandığı yönünde fikir birliği oluşmuştur.

Dolayısıyla yeniçeri kıyafetinin Osmanlı'nın erken dönemlerinde ortaya çıktığı ve genel hatlarını koruyarak yeniçerinin rütbesinin/görevinin değişmesiyle beraber detaylarda farklılaşmalarla yeniçeri ocağı kapatılana kadar kesintisiz olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Alexander W. & Dalvimart O. (1814). Picturesque Representations of the Dress and Manners of the Turks: Illustrated in Sixty Coloured Engravings, with Descriptions. London: Printed For James Goodwin, 239, Upperthames-Street, By W. Lewis, Finch-Lane, Cornhill.
- Altıncılıç A. E. (2020). Göktürk Giyim Kuşamının Plastik Sanatlarda Değerlendirilmesi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1101-1110. <http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.1853>
- And M. (2018). Osmanlı Tasvir Sanatları 2: Çarşı Ressamları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And M. (2014). Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arık R. & Arık O. (2007). Anadolu Toprağının Hazinesi Çini: Selçuklu ve Beylikler Çağı Çinileri. İstanbul: Kale Grubu.
- Arık R. (2000). Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Âşık Paşazade (2003). Osmanoğulları'nın Tarihi (Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç Çev.). Ankara: K Kitapları.
- Atıl E. (1999). Levni ve Surname Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü. İstanbul: Koçbank Yayınları.
- Balta N. (2014). Anadolu Kadın Başlıkları. Ankara: Erek Matbaacılık.
- Baştav Ş. (1998). Büyük Hun Kağanı Attila. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayram M. (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bâciyân-ı Rum) Örgütü'nün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir? *Belleten*, 45(180), 457-472. <http://dx.doi.org/10.37879/belleten.1981.457>
- Berk N. (1953). Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli Ressam Gentile Bellini. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Ankara: Feyz ve Güney Matbaası, 143-160.
- Clark J. H. (1818). *The Military Costumes of Turkey*. London: Thomas McLean.
- Çağman F. (1976). Sultan Mehmet II Dönemine ait bir Minyatürlü Yazma: Külliyyat-ı Kâtibi. *Sanat Tarihi Yıllığı*. 6, 333-346.
- Çelik M. (2021). Osmanlı İlimiye Sınıfının Kıyafet Normu ve Giysileri. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Çoruhlu Y. (2011). *Erken Devir Türk Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- De Ferriol M., & Van Mour J. B. (1980). 18. Yüzyılın Başında Osmanlı Kıyafetleri (Şevket Rado Haz., Cenap Yazansoy Çev.). Tıpkı Basım, İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- De Nikolay N. (1968). *The Navigations into Turkie* (Thomas Washington Trans.). Amsterdam: Theatrum Orbis Terrarum; New York: Da Capo Press.
- De Thévenot J. (2009). *Joseph de Thévenot Seyahatnamesi* (Stefenos Yerasimos, çev. A. Berktay Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Doerfer G. (1963). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen*. C. 2, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

- Düzdağ E. (1972). Şeyhülislâm Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Esin E. (1978). İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Esin E. (1992). Börk. TDVİA. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 327-328.
- Eyice S. (1973). Sultan Cem'in Portreleri Hakkında. Belleten, XXXVII(145), 1-49.
- Gerçek Ş. (2012). Divânü Lûgati't Türk'te Giyim-Kuşam ve Süslenme ile İlgili Söz Varlığı ve Bu Söz Varlığının Tematik İncelenmesi. Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 175-188.
- Gerlach S. (2010). Türkiye Günlüğü (1573-1576) (Türkis Noyan Çev.), C. 1, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Giese F. (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu Meselesi. Oktay Özel ve Mehmet Öz (Ed.), Söğüt'ten İstanbul'a: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar (ss. 149-175). Ankara: İmge Yayınları.
- Göksu E. (2018). Türkiye Selçuklularında Ordu. Ankara: TTK Yayınları.
- Görünür L. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminden Kadın Giysileri-Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonu. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Görünür L. (2014). Pabuç: Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi.
- Guliyeva M. (2020). Horasan'dan Anadolu'ya Oğuz Türklerinin Giyim Kuşamı (Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gül A. (2022). Bir Efsanenin Gücü: Yeniçeri-Bektaşlık Münasebetinin Tarihi Gelişiminin İncelenmesi. Tarih Dergisi, 77(2), 107-163. <https://doi.org/10.26650/iutd.1080819>
- Karadeniz, H. B. (2006). Osmanlı-Hacı Bektaş Veli İlişkisi veya "Ak Börk" Meselesi. Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 8, 1-9.
- Karcaubay S. (2013). Göktürk'ün Toprak Halkı. Atlas Dergisi, 238, 62-81.
- Kaşgarlı Mahmud (1985). Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi (Besim Atalay Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları) (2011). Tayfun Toroser Haz., İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.
- Kemal (2001). 15. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-nâme (1299-1490) (Necdet Öztürk Haz.), Ankara: TTK Yayınları.
- Koçu R. E. (1969). Türklerde Giyim Kuşam Sözlüğü. İstanbul: Sümerbank Yayınları.
- Kökrek M. (2019). Börk Bir Başlığın Tarihi Serüveni ve Edirne'deki Börklü Mezar Taşları, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Köse S. (2018). Eski ve Orta Türkçe Metinlerindeki Kıyafet Adları ve Dil İncelemesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Küçükyağcı E. (2018). Turna'nın Kalbi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Macaristanlı György (2009). Türkler: Türklerin Gelenekleri, Görenekleri ve Hinlikleri Üzerine İnceleme (Lale Aslan Özcan Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Mahmut Şevket Paşa (1983). Osmanlı Askeri Teşkilatı ve Kıyafeti (Nurettin Türsan ve Semiha Türsan Haz.). Ankara: K.K.K. Ankara Basımevi.

- McLean T. (1933). XVIII'nci Asırda Türk Askeri Kıyafetleri (Muharrem Feyzi Çev.). İstanbul: Zaman Kitaphanesi.
- Mehmed Neşri (2014). Kitâb-ı Cihan-nümâ (Faik Reşit Unad ve Mehmed A. Köymen Haz.). C. 1, Ankara: TTK Yayınları.
- Meyer zur Capellen J. (1985). Gentile Bellini. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden.
- Mülayim S. (2004). Selçuklu İkonografisinde Saç. Emine Gürsoy Naskali (Ed.), Saç Kitabı, 70-73, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Nicolle D. (1995). The Janissaries. Oxford: Osprey Publishing.
- Oktay Çerezci J. Ö. (2012). Göktürk Devri Pişmiş Toprak Figürinleri. Yaşar Çoruhlu, Halenur Katipoğlu, Jale Özlem Oktay Çerezci (Ed.), I. Uluslararası Avrasya Türk Sanatları Kongresi Bildiri Kitabı, 19-34, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Ögel B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş. C. 5, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özcan A. (1993). Çorbacı. TDVİA. C. 8, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 369-370.
- Pakalın M. Z. (1971). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. C. 1, İstanbul: MEB Yayınları.
- Passavant J. D. (1836). Tour of a German Artist in England. Vol. 2, London: Saunders and Otley.
- Pul A. (2020). Yeniçeri Teşkilâtına Dair Bir Risale (Değerlendirme-Karşılaştırmalı Metin). Belleten, 84 (301), 983-1044.
- Süslü Ö. (1989). Tasvirilere göre Anadolu Selçuklu Kıyafetler. Ankara: AKM Yayınları.
- Şahbaz M. (2020). İslamiyet Öncesi Türklerde Saç Kültürü. Tarih Okulu Dergisi, XLVI, 1490-1507. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh41834>
- Şenzeybek A. (2012). Hacı Bektaşî Velî'ye Atfedilen Yeni Bir Risale Tırâşnâme-i Hacı Bektaş El- Horosânî. Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 7(13), 139-174.
- Uçar İ. (2015). Divânu Lugâti't-Türk'te Yer Alan Okçuluk Terimleri ve "yük-yüğ" Sözcüklerinin Kullanımı Üzerine. JASSS, 38, 85-90. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3026>
- Uluç L. (2006). Türkmen Valiler Şirazlı Ustalar Osmanlı Okurlar-XVI. Yüzyıl Şiraz El-yazmaları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Uzunçarşılı İ. H. (1988). Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları. C. I-II. Ankara: TTK Yayınları.
- Üçel-Aybet G. (2010). Avrupalı Seyyahların Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Van Cleave C. (2007). Master Drawings of the Italian Renaissance. Cambridge: Harvard University Press.
- Waagen G. F. (1854). Treasures of Art in Great Britain. Vol. 1, London: John Murray.

Arşiv Kaynakları

T. C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

- BOA. DVNSMHM.d. 2/68, 7 Rebiü'l-Evvel 963/20 Ocak 1556.
- BOA. DVNSMHM.d. 29/62, 25 Ramazan 984/16 Aralık 1576.
- BOA. DVNSMHM.d. 43/41, 18 Rebiü'l-Evvel 988/3 Mayıs 1580.
- BOA. DVNSMHM.d. 122/406, 29 Şaban 1126/9 Eylül 1714.

British Museum Arşivi

British Museum, Pp, 1.19. https://www.britishmuseum.org/collection/object/P_Pp-1-19 (Erişim: 29.04.2024).

Biblioteka Ordynacji Zamojskiej Arşivi

Costumes turcs. <https://polona.pl/preview/f48e1193-7991-43e2-8fb2-391496b80c6f> (Erişim: 21.05.2024).

İsveç Milli Kütüphanesi Arşivi

Rålamb Book of Costumes. <https://www.loc.gov/item/2021668152/> (Erişim: 21.05.2024).

Kunsthistorisches Museum Wien

Env. no. Hofjagd- und Rüstkammer (Saray Avcılığı ve Cephanelik) Koleksiyonu, C 135f (yaklaşık 1550).